

Кулик Т. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7338-8366>;

Зима Н. Ф. – аспірантка Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7727-4056>

Механізм забезпечення прав дітей в Україні: проблеми суб'єктного складу

Метою наукової статті є всебічний аналіз змісту та суб'єктного складу механізму забезпечення прав дітей в Україні. Для її досягнення сформульовано такі завдання: по-перше, на підставі доктринальних джерел висвітлити підходи сучасних науковців до сутності механізму забезпечення прав дітей; по-друге, з огляду на наявні нормативно-правові джерела в цій сфері, проаналізувати структуру механізму забезпечення прав дітей; по-третє, здійснити класифікацію суб'єктів цього механізму, розглянути засади їхнього правового статусу та функціонально-компетенційні характеристики; по-четверте, виокремити особливості загальних і спеціальних суб'єктів забезпечення прав дітей відповідно до правозастосовної практики. **Методологія. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові й спеціальні методи, які є інструментами наукового пошуку. Ідеться про структурно-функціональний і системний, формально-логічний, герменевтичний, антропологічний та інші методи, що надали можливість вивчити механізм забезпечення права дітей. **Наукова новизна.** Механізм забезпечення прав дітей в Україні пройшов тривалий період становлення, зазнавав певного реформування. Зазначене зумовлено імплементацією міжнародно-правових стандартів, модернізацією суб'єктного складу, що передбачає дві основні групи – публічні та приватні особи, що покликані забезпечити регламентацію, реалізацію, захист й охорону прав дітей, а в разі їх порушення – належне та своєчасне відновлення. **Висновки.** Механізм забезпечення прав дітей в Україні за суб'єктним складом є складним утворенням. Низку повноважень щодо охорони дитинства покладено на Верховну Раду України, Президента України, Уповноваженого Президента України з прав дітей, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ, Національну поліцію України, їхні структурні підрозділи й територіальні органи, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей. Це особи публічного права. Своєю чергою суб'єктами приватного права, що беруть участь у забезпеченні прав дітей та охорони дитинства, є трудові колективи, благодійні й інші громадські організації, фізичні особи. Залишається чимало проблемних питань, що знаходяться у площині функціонування аналізованого механізму й потребують вирішення в інтересах дітей.**

Ключові слова: права дитини; правове регулювання; правові засади; механізм забезпечення; суб'єкт; повноваження.

Вступ

Українські й іноземні дослідники не стоять осторонь вивчення проблем захисту прав дітей. В умовах складних соціально-політичних ситуацій, пандемій, кіберзагроз та інших викликів сьогодення ця проблематика лише загострюється, привертаючи увагу не лише учених, а й законодавців, правоохоронних і правозахисних органів, організацій тощо.

На рівні Конституції України й національного законодавства на державу, батьків та інших суб'єктів покладено відповідальність за виховання і розвиток дітей. Водночас, на наш погляд, механізм захисту дітей є тим багатоаспектним явищем, що потребує ґрунтовного вивчення в контексті його ретроспективного й перспективного вимірів.

Вагомим є науковий доробок з питань захисту прав дітей таких учених, як: Т. Антонюк, Л. Артюшкіна, О. Вінгловська, В. Вітвицька, І. Волошина, Ю. Губаль, І. Жилінкова, Л. Зілковська, І. Коваль-

чук, О. Паньчук, Н. Плахотнюк, З. Ромовська, О. Совгіря, Ю. Фрицький, Н. Юзікова та ін. Важливим є аналіз результатів теоретичних досліджень стосовно реалізації права, окремих прав і свобод людини й громадянина, їх категорій, механізму правового регулювання, механізму забезпечення прав тощо. Видається, що однією з головних проблем на шляху реалізації прав дітей та інших вразливих категорій населення є з'ясування сутності й структури зазначених юридичних категорій, розроблення їх оптимальних теоретичних конструкцій задля належного практичного застосування (Shyshkina, 2019; Dakhova, 2018; Kulyk, 2018; Veselov, 2020).

Мета і завдання дослідження

Метою наукової статті є всебічний аналіз сутності й суб'єктного складу механізму забезпечення прав дітей в Україні. Для її досягнення сформульовано такі завдання: по-перше, на підставі доктринальних джерел висвітлити підходи

сучасних науковців до сутності механізму забезпечення прав дітей; по-друге, з огляду на наявні нормативно-правові джерела в цій сфері, проаналізувати структуру механізму забезпечення прав дітей; по-третє, здійснити класифікацію суб'єктів цього механізму, розглянути засади їх правового статусу та функціонально-компетенційні характеристики; по-четверте, виокремити особливості загальних і спеціальних суб'єктів забезпечення прав дітей відповідно до правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу

Третій розділ наукового дослідження, присвяченого порівняльно-правовому аналізу конституційно-правового статусу дитини в Україні й Угорщині, Ю. Губаль присвячує механізму захисту прав дитини, визначаючи його як комплекс взаємопов'язаних нормативних передумов, нормативних засобів і загально-соціальних умов, що створюють незалежні юридичні та фактичні обставини для реалізації, охорони й захисту прав і свобод дитини (Hubal, 2015, p. 118). Автор не здійснив ґрунтовного аналізу зазначеного поняття, крім цього, позицію щодо того, що елементами відповідного механізму є нормативні передумови, нормативні засоби та загальносоціальні умови, ми не поділяємо, оскільки поняття механізму, відповідно до його семантичного значення, тлумачать як пристрій, що передає або перетворює рух ("Slovník ukrajskoj movy", 1970-1980).

У юридичній науці термін «механізм» застосовують в абстрактному значенні, проте сутнісно механізмом називають систему, що містить елементи, які забезпечують певні процеси. Якщо йдеться про механізм забезпечення прав дитини, то його складовими є норми права, що регулюють відносини у сфері охорони дитинства й забезпечення прав дітей, суб'єкти, що уповноважені здійснювати захист прав дітей, діти як суб'єкти, що потребують захисту, матеріальне забезпечення (Kaminska, Horun, & Fatkhutdinova, 2011; Zuma, 2019; Oliinyk, 2018; Martynovskyi, 2020).

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року в преамбулі визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет. Охорону дитинства в нашій державі законодавець пов'язує з національною безпекою, ефективністю внутрішньої політики держави. Власне Закон спрямований забезпечити права дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток і виховання в сімейному оточенні ("Zakon Ukrayiny", 2001).

Цей Закон визначає такі поняття, як дитина, дитинство, забезпечення найкращих інтересів

дитини, жорстоке поводження з дитиною, охорона дитинства, дитина-сирота, діти, позбавлені батьківського піклування, дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дитина, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитина, розлучена із сім'єю, безпритульні діти, дитина з інвалідністю, дитина-біженець, дитина, яка потребує додаткового захисту, діти, які потребують тимчасового захисту, неповна сім'я, багатодітна сім'я, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, контакт з дитиною.

Зазначені терміни необхідні для розмежування правових статусів дітей, охорона й забезпечення прав яких стає завданням держави.

У контексті нашого дослідження важливо здійснити характеристику механізму забезпечення прав дітей, з'ясувати особливості й ефективність функціонування системи органів публічної влади, що уповноважені забезпечувати охорону дитинства.

Стаття 5 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року визначає порядок організації охорони дитинства, наділяє низку органів публічної влади відповідними повноваженнями щодо забезпечення прав дітей в нашій країні. Так, Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм окреслює основні засади охорони дитинства й державну політику в цій сфері. Зокрема, Парламент України затвердив Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року (Закон України від 5 березня 2009 року № 1065-VI) ("Zakon Ukrainy", 2009).

У розділі I зазначеного Плану окреслено підстави його прийняття, зокрема зазначено, що Україна як член міжнародного співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, у якому гідний розвиток і захист їхніх прав забезпечують з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості відповідно до моральних засад і традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні.

У підсумковому документі Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей», підписаному Кабінетом Міністрів України 10 травня 2002 року, визначено чотири пріоритетні напрями діяльності: пропагування здорового способу життя; забезпечення можливості здобувати високоякісну освіту; захист дітей від жорстокого поводження, насильства й експлуатації; боротьба з ВІЛ/СНІДом. Також передбачено глобальний план дій, орієнтований на розвиток і захист прав та інтересів дітей, і завдання, які світова спільнота повинна виконувати для дітей та разом з дітьми. Проголошено, що ця Програма має на меті об'єднати

в цілісну систему зусилля держави щодо захисту прав дітей.

З 2002 року після проведення Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН минуло сім років до прийняття зазначеної програми.

Органом державної влади, уповноваженим на проведення державної політики щодо охорони дитинства, розроблення та здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту й поліпшення становища дітей, підтримання сімей з дітьми, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері, є Кабінет Міністрів України. Крім того, відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, Уряд щорічно звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей, тенденції його змін унаслідок соціально-економічних перетворень.

Кабінет Міністрів України 30 травня 2018 року постановою № 453 затвердив Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року, метою якого є забезпечення послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів і пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021 роки), а також досягнення завдань сталого розвитку, затверджених Резолюцією ООН № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» в частині дотримання прав дітей ("Postanova Kabinetu", 2018).

Зазначені документи є базовими, декларативними, визначають загальний вектор дій щодо забезпечення прав дітей. Ефективність функціонування механізму забезпечення прав дітей переважно знаходиться в площині функціонування тих органів, що безпосередньо наближені до громадян.

Зокрема, місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування відповідно до їхньої компетенції, визначеної законом, забезпечують:

– проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення та здійснення галузевих і регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримання сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері;

– розвиток мережі освітніх закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку й оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

– вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, встановлення опіки й піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

– організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в спеціальних й інклюзивних класах, учнів 1–4 класів загальноосвітніх закладів із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

– можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому в порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів;

– вирішення питань про надання пільг і державної допомоги дітям, сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

– контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах і публічних місцях правопорядку й етичних норм стосовно дітей;

– ужиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України.

Також ст. 5 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року уповноважує інші органи виконавчої влади в межах своїх повноважень подавати уряду пропозиції щодо вдосконалення положень законодавства, які стосуються забезпечення захисту прав дітей; висновки до проєктів законодавчих актів із зазначених питань; надавати засобом масової інформації, громадськості й особам чи органам, які вирішують питання захисту дітей, загальну інформацію про забезпечення захисту прав дітей.

Крім органів публічної влади, законодавець механізмом забезпечення прав дітей охоплює трудові колективи, благодійні й інші громадські організації, фізичних осіб, уповноважує цих суб'єктів у порядку, встановленому законодавством, брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, патронату над дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, розвитку послуг з підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, усебічного гармонійного культурного та фізичного розвитку дитини.

Конституційно-правовий статус місцевих державних адміністрацій визначає Конституція України (ст. 118, 119), Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року ("Zakon Ukrainy", 1999). Необхідно з'ясувати, якими повноваженнями наділені місцеві органи виконавчої влади як елемент суб'єктного складу механізму забезпечення прав дітей в Україні.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року, до відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією та законами України, належить вирішення питань: науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді й дітей. Ця норма є орієнтиром, тобто вона окреслює сфери (питання), щодо яких місцеві державні адміністрації можуть приймати владно-розпорядчі рішення.

Принцип законності, визначений у ч. 2 ст. 19 Конституції України ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996), є ключовим щодо діяльності органів публічної влади: органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року, місцеві державні адміністрації на відповідній території уповноважені здійснювати державний контроль за дотриманням законодавства з питань науки, мови, реклами, освіти, культури, охорони здоров'я, материнства й дитинства, сім'ї, молоді та дітей, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту.

Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року повноваження місцевих державних адміністрацій розподіляє за галузями, а саме:

– повноваження щодо організації роботи медичних закладів з надання допомоги населенню; надання в межах повноважень встановлених пільг і допомоги, що пов'язані з охороною материнства й дитинства, поліпшенням умов життя багатодітних сімей, віднесено до галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, материнства й дитинства, сім'ї та молоді (п. 6 ч. 1 ст. 22);

– повноваження щодо реалізації державної політики в галузі соціального забезпечення та соціального захисту соціально незахищених громадян – пенсіонерів, осіб з інвалідністю, одиноких непрацездатних, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із їх числа, одиноких матерів, багатодітних сімей, інших громадян, які внаслідок недостатньої матеріальної забезпеченості потребують допомоги та соціальної підтримки з боку держави

(п. 1 ч. 1 ст. 23); розроблення і забезпечення виконання комплексних програм поліпшення обслуговування соціально незахищених громадян, осіб та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння розвитку послуг відповідно до потреб зазначених категорій громадян (п. 3 ч. 1 ст. 23); вирішення питання щодо встановлення опіки й піклування, створення передбачених законодавством умов для виховання та/або влаштування дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, щодо захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей, а також ужиття інших заходів щодо соціального захисту дітей, віднесених до її компетенції законом (п. 9 ч. 1 ст. 23); здійснення згідно із законодавством комплексу заходів з надання допомоги особам і сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (п. 11 ч. 1 ст. 23), до галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення.

Такий розподіл зумовлений тим, що держава застосовує різні підходи до охорони дитинства, дітей, що забезпечені піклуванням з боку батьків, і тих дітей, що потребують державної підтримки й іноді захисту від батьків, позбавлених батьківського піклування.

Співвідношення повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування було предметом окремих досліджень, тож ми не акцентуватимемо на проблемних аспектах взаємодії цих органів. Зосередимося на повноваженнях щодо забезпечення прав дітей.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року ("Zakon Ukrainy", 1997), до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать, зокрема, повноваження щодо забезпечення здобуття повної загальної середньої, професійно-технічної освіти в державних і комунальних загальноосвітніх, професійно-технічних закладах освіти, закладах вищої освіти, комунальних освітніх закладах, створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних і позашкільних освітніх закладів, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких організацій; серед делегованих повноважень виконавчі органи сільських, селищних, міських рад відповідають за забезпечення в межах наданих повноважень доступності й безоплатності освіти та медичного обслуговування на відповідній території, можливості отримання освіти державною мовою,

організацію обліку дітей дошкільного та шкільного віку; надання допомоги випускникам загально-освітніх та професійно-технічних закладів освіти державної або комунальної форм власності у працевлаштуванні; забезпечення школярів із числа дітей-сиріт, дітей з інвалідністю/осіб з інвалідністю I–III груп, дітей, позбавлених батьківського піклування, і дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», які навчаються в державних і комунальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти; організація роботи щодо запобігання бездоглядності неповнолітніх; вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу, закладах професійної (професійно-технічної) освіти й утримання учнів спеціальних закладів освіти, про надання пільг на утримання дітей у пансіонах закладів освіти, а також щодо оплати харчування дітей у закладах освіти (групах продовженого дня).

Зазначені вище повноваження законодавець класифікує на повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту.

Інша група повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад щодо забезпечення охорони дитинства, зокрема забезпечення прав дітей, належить до сфери соціального захисту населення.

Власними (самоврядними) повноваженнями виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у цій сфері є вирішення відповідно до законодавства питань про подання допомоги особам з інвалідністю з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуальних жилих будинків, проведенні капітального ремонту житла, у придбанні будівельних матеріалів; делегованими повноваженнями є забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов багатодітних сімей, дітей, що залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян; вирішення відповідно до законодавства питань надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства й дитинства; вирішення у встановленому законодавством порядку питань опіки та піклування (ст. 34).

Відповідно до ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, до відання виконавчих органів міських

рад (за винятком міст районного значення) належить утворення служб у справах дітей та спостережної служби, спрямування їх діяльності. Це повноваження законодавець відніс до сфери повноважень щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, оскільки служба у справах дітей є безпосереднім суб'єктом, що забезпечує права дітей.

Можна дійти висновку, що нормативно-правове регулювання забезпечення функціонування механізму забезпечення прав дітей в Україні є достатньо розгалуженим, оскільки навіть у межах одного законодавчого акта права дітей не забезпечуються як окрема сфера.

Про органи та служби у справах дітей і спеціальні установи для дітей в Україні прийнято окремих Закон.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року, завданням для відповідних органів є здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень. Його покладають на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської і Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) ("Закон України", 1995).

Не цілком зрозуміло, чому законодавець розподіляє повноваження між двома центральними органами виконавчої влади, один з яких має забезпечувати формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, а другий – реалізувати державну політику у сфері сім'ї та дітей (ця редакція чинна із 16 жовтня 2012 року). Фактично виконує завдання, визначені у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року, щодо центральної ланки виконавчої влади Міністерство соціальної політики України.

Мінсоцполітики є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та

який забезпечує формування і реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, оздоровлення, відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, у сфері здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та з питань захисту прав дітей ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2015).

Крім того, зазначено, що в здійсненні соціального захисту та профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

Важливу роль у механізмі забезпечення прав дітей в Україні відіграють суди, які, відповідно до ст. 6 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року, розглядають справи щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16-ти до 18 років; про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей; про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання та навчання дітей; про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей і позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе; про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання дітей; щодо інших питань, пов'язаних з особистими, житловими й майновими правами неповнолітніх.

Судові справи у сфері охорони дитинства можна умовно поділити на дві групи: перша – щодо забезпечення та захисту прав дітей, друга – щодо протидії правопорушенням, які вчиняють неповнолітні. І перша, і друга групи спрямовані на забезпечення нормального життя і розвитку дітей, проте друга група має першочергове завдання забезпечення законності та правопорядку в суспільстві; щодо ресоціалізації неповнолітніх, які є правопорушниками, держава потребує окремих програм і заходів.

Кабінет Міністрів України 30 вересня 2007 року постановив обласним, Київській та Севастопольській міським, районним, районним у містах Києві та Севастополі державним адміністраціям розробити й затвердити положення про службу у справах дітей та рекомендував органам місцевого самоврядування розробити положення про службу у справах дітей на підставі Типового положення про службу у справах дітей обласної, Київської та

Севастопольської міських державних адміністрацій і Типового положення про службу у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2007).

Відповідно до зазначеної вище постанови, Службу у справах дітей створюють як юридичну особу, вона наділена широким колом повноважень у сфері охорони дитинства, зокрема щодо забезпечення майнових і немайнових прав дітей, профілактики правопорушень неповнолітніх.

Президент України для здійснення ним конституційних повноважень щодо забезпечення дотримання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері запровадив посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини (Riabovoi, 2019). Так, Уповноважений Президента України з прав дитини виконує низку завдань, а саме постійний моніторинг додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентом України пропозицій щодо припинення й запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини; внесення Президентом України пропозицій щодо підготовки проєктів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати; підготовка заходів за участю Президента України, зокрема міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей; здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з питань захисту прав і законних інтересів дитини ("Ukaz Prezidenta", 2011).

Наукова новизна

Механізм забезпечення прав дітей в Україні пройшов тривалий період становлення, зазнавав певного реформування. Зазначене зумовлено імплементацією міжнародно-правових стандартів, модернізацією суб'єктного складу, що передбачає дві основні групи – публічні та приватні особи, що покликані забезпечити регламентацію, реалізацію, захист й охорону прав дітей, а в разі їх порушення – належне та своєчасне відновлення.

Висновки

Механізм забезпечення прав дітей в Україні за суб'єктним складом є складним утворенням. Низку повноважень щодо охорони дитинства покладено на Верховну Раду України, Президента України, Уповноваженого Президента України з прав дітей, Кабінет Міністрів України, Міністерство

соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ, Національну поліцію України, їхні структурні підрозділи й територіальні органи, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, служби у справах дітей. Це особи публічного права. Своєю чергою суб'єктами приватного права, що беруть участь у

забезпеченні прав дітей та охорони дитинства, є трудові колективи, благодійні й інші громадські організації, фізичні особи. Залишається чимало проблемних питань, що знаходяться у площині функціонування аналізованого механізму й потребують вирішення в інтересах дітей.

REFERENCES

- Dakhova, I.I. (2018). Obmezhenia realizatsii prav i svobod liudyny: konstytutsiine rehuliuвання ta praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny [Obmezhenia realizatsii prav i svobod liudyny: konstytutsiine rehuliuвання ta praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny]. *Forum Prava, Forum Rights*, 4, 17-25. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1467599> [in Ukrainian].
- Hubal, Yu.V. (2015). Konstytutsiino-pravovyi status dytyny v Ukraini ta Uhorschchyni: porivnialno-pravove doslidzhennia [Constitutional and legal status of the child in Ukraine and Hungary: a comparative legal study]. *Candidate's thesis*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Kaminska, N.V., Horun, O.V., & Fatkhutdinova, O.V. (2011). *Teoriia derzhavy ta prava [Theory of state and law]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Kulyk, T.O. (2018). Zabezpechennia prava na povahu do pryvatnoho ta simeinoho zhyttia: rehionalnyi ta natsionalnyi standart [Ensuring the right to respect for private and family life: a regional and national standard]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(15), 166-179. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6662> [in Ukrainian].
- Martynovskiy, D.P. (2020). Mizhnarodni pravovi standarty u sferi konstytutsiinoho prava: poniattia, oznaky ta mistse v systemi dzherel [International legal standards in the field of constitutional law: concepts, features and place in the system of sources]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2, 69-77. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.08> [in Ukrainian].
- Oliinyk, A.Yu. (2018). *Konstytutsiini svobody liudyny i hromadianyna ta yikh zabezpechennia v Ukraini [Constitutional freedoms of man and citizen and their provision in Ukraine]*. Kyiv: KNUTD; Dnipro: Lira LTD [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy "Natsionalnyi plan dii shchodo realizatsii Konventsii OON pro prava dytyny" na period do 2021 roku": vid 30 trav. 2018 r. No. 453 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State Social Program "National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child" until 2021" from March 30, 2018, No. 453]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy": vid 17 cherv. 2015 r. No. 423 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulations on the Ministry of Social Policy of Ukraine" from June 17, 2015, No. 423]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia typovykh polozhen pro sluzhbu u spravakh ditei": vid 30 serp. 2007 r. No. 1068 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About the statement of standard provisions about service in affairs of children" from August 30, 2007, No. 1068]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Riabovol, L.T. (2019). Ombudsmen yak instytutsiino-orhanizatsiina harantiia prav i svobod liudyny: zarubizhnyi dosvid [The ombudsman as an institutional and organizational guarantee of human rights and freedoms: foreign experience]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V.I. Vernadskogo, Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky*, 30(69), 4, 38-43. doi: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.4/07> [in Ukrainian].
- Shyshkina, E. (2019). Povaha do liudskoi hidnosti v konteksti viiny: kompensatsiia za zavdanu shkodu [Respect for human dignity in the context of war: compensation for damage]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava, Ukrainian Journal of International Law*, 1, 61-68. doi: <https://doi.org/10.36952/uail.2019.1.61-68> [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovyk (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970-1980)]. (n.d.). sum.in.ua. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/mekhanizm> [in Ukrainian].
- Ukaz Prezydenta Ukrainy "Polozhennia pro Upovnovazhenoho Prezydenta Ukrainy z prav dytyny": vid 11 serp. 2011 r. No. 811 [Law of Ukraine "Regulations on the Commissioner of the President of Ukraine for Children's Rights" from August 11, 2011, No. 811]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> [in Ukrainian].
- Veselov, M.Yu. (2020). Administratyvno-pravovi zasady funktsionuvannia systemy subiektiv yuvenalnoi yustytzii u sferi zabezpechennia prav ditei [Administrative and legal bases of functioning of the system of subjects of juvenile justice in the field of ensuring the rights of children]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho*

upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration, 2. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2\(8\)-47-57](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2(8)-47-57) [in Ukrainian].

- Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 25 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "About local self-government in Ukraine" from May 25, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro mistsevi derzhavni administratsii": vid 9 kvit. 1999 r. No. 586-XIV [Law of Ukraine "About local state administrations" from April 9, 1999, No. 586-XIV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro okhoronu dytynstva": vid 26 kvit. 2001 r. No. 2402-III [Law of Ukraine "On Child Protection" from April 26, 2001, No. 2402-III]. (2001):. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30, 142* [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro orhany i sluzhby u spravakh ditei ta spetsialni ustanovy dlia ditei": vid 24 sich. 1995 r. No. 20/95-VR [Law of Ukraine "About bodies and services for children and special institutions for children" from January 24, 1995, No. 20/95-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Zahalnoderzhavnu prohramu "Natsionalnyi plan dii shchodo realizatsii Konventsii OON pro prava dytyny" na period do 2016 roku": vid 5 berez. 2009 r. No. 1065-VI [Law of Ukraine "On the National Program "National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child" until 2016" from March 5, 2009, No. 1065-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> [in Ukrainian].
- Zyma, N.F. (2019). *Formy zakhystu prav dytyny: problemy vyznachennia* [Forms of protection of children's rights: problems of definition]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektyvy, Ukrainian language in jurisprudence: state, problems, prospects: Proceedings of the XV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Vols. 1-2), (pp. 90-92)*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дахова І. І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2018. № 4. С. 17–25. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1467599>.
- Губаль Ю. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 207 с.
- Камінська Н. В., Горун О. В., Фатхутдінова О. В. Теорія держави та права : навч. посіб. Київ : КНТ, 2011. 216 с.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Кулик Т. О. Забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя: регіональний та національний стандарт. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15) С. 166–179. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6662>.
- Мартинівський Д. П. Міжнародні правові стандарти у сфері конституційного права: поняття, ознаки та місце в системі джерел. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 69–77. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.08>.
- Олійник А. Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД ; Дніпро : Ліра ЛДТД, 2018. 346 с.
- Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : постанова Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>.
- Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 черв. 2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>.
- Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 30 серп. 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF>.
- Рябовал Л. Т. Омбудсмен як інституційно-організаційна гарантія прав і свобод людини: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2019. Т. 30 (69). № 4. С. 38–43. (Серія «Юридичні науки»). doi: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.4/07>.
- Шишкіна Е. Повага до людської гідності в контексті війни: компенсація за завдану шкоду. *Український часопис міжнародного права*. 2019. № 1. С. 61–68. doi: <https://doi.org/10.36952/uail.2019.1.61-68>.
- Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>.
- Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серп. 2011 р. № 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>.
- Веселов М. Ю. Адміністративно-правові засади функціонування системи суб'єктів ювенальної юстиції у сфері забезпечення прав дітей. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2\(8\)-47-57](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-2(8)-47-57).
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 25 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5>.
- Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5>.

- Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
- Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
- Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 5 берез. 2009 р. № 1065-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.
- Зима Н. Ф. *Форми захисту прав дитини: проблеми визначення. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 90–92.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2020

Kulyk T. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7338-8366>;

Zyma N. – Postgraduate Student of the Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7727-4056>

Mechanism for Ensuring Children’s Rights in Ukraine: Problems of Subject Composition

*The **purpose** of the scientific article is a comprehensive analysis of the nature and subjective composition of the mechanism for ensuring the rights of children in Ukraine. To achieve it, the following **tasks** are formulated: first, on the basis of doctrinal sources to reveal the approaches of modern scientists to the nature and essence of the mechanism of ensuring children’s rights; secondly, based on the existing legal sources of Ukraine in this area to analyze the structure of the mechanism for ensuring the rights of children; thirdly, to classify the subjects of the mentioned mechanism, to consider the principles of their legal status and functional-competence characteristics; fourth, to highlight the features of general and special subjects of children’s rights, based on existing law enforcement practices. **Scientific novelty.** The mechanism for ensuring the rights of children in Ukraine have undergone a long period of formation, has undergone some reforms marked by the implementation of international legal standards, modernization of the subject structure, which includes two main groups – public and private, designed to regulate, implement, protect and safeguard children’s rights, and in case of their violation – proper and timely recovery. **Conclusions.** The mechanism for ensuring the rights of children in Ukraine are a complex entity. The Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, through the Plenipotentiary of the President of Ukraine for Children’s Rights, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Social Policy, the Ministry of Internal Affairs, the National Police of Ukraine, their structural subdivisions and territorial bodies, local state administrations and bodies are called upon to exercise a number of powers local government, through children’s services. These are known to be public law entities. In turn, the subjects of private law involved in ensuring the rights of children and the protection of children are labor collectives, charities and other public organizations, individuals. At the same time, there are a number of problematic issues that lie in the plane of its functioning of this mechanism and need to be addressed in the interests of children.*

Keywords: children’s rights; legal regulation; legal principles; provisioning mechanism; subject; powers.